

УДК 37.013.42

Я. І. Юрків

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УМОВНО ЗАСУДЖЕНИМИ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Становлення України як самостійної і незалежної держави характеризується суперечливістю проходження економічних та політичних процесів. Соціальна напруга негативно позначилась на становищі молоді в суспільстві, діяльності закладів освіти і позашкільних установ, побутовому оточенні як сферах розвитку, виховання і формування особистості. Її наслідком стала соціальна дезадаптація, занепад духовності, девальвація моральних цінностей, які становлять зміст орієнтації індивіда в житті. Особливу тривогу викликає напружена криміногенна обстановка серед неповнолітніх.

Проблемою виховання неповнолітніх, які скоїли злочини, займалися такі зарубіжні вчені: К. Нільсен, Д. Бломберг, І. Штраль, І. Свері, І. Пінатела, Х. Шнайдер, Х. Бекер, Х. Швандінгер, І. Лоте, Ж. Шазаль.

Система, що отримала надалі назву «умовне засудження», виникла в штаті Масачусетс (США, середина 50-х років XIX ст.). Інститут такого засудження запроваджено на ґрунті звичайного права. Уже в 50-х роках XIX ст. у практиці судів Бірмінгему застосовувалася така міра покарання стосовно неповнолітніх [1, с. 13]. На сучасному етапі прогресивні альтернативні міри до позбавлення волі стосовно неповнолітніх застосовуються в судовій практиці більше. Проте їх застосування і вимоги до виконання є дещо відмінними, у нашій країні.

Так, наприклад, у правових актах Великобританії вказано, що суд корони магістрату може відстрочити призначене покарання неповнолітньому злочинцеві. Остаточне рішення приймається судом після терміну відстрочки і враховується поведінка підсудного, відшкодування принесених ним збитків, особисті обставини. Таким чином, поведінка підсудного є основою при застосуванні до нього відповідних мір покарання, в тому числі альтернативних до позбавлення волі [2].

У практиці судів Великобританії заслуговують на увагу положення, які мають важливе практичне значення у вихованні неповнолітніх: створення контролю над особами, схильними до правопорушень; звільнення правопорушників від кримінальної відповідальності і заміна їх виховними, враховуючи особистість неповнолітнього; в судовій системі наявні спеціалізовані (автономні) суди у справах неповнолітніх з особливою процедурою розгляду їх справ; створення спеціальних судів засноване на концепції підвищеного захисту неповнолітнього і особливого підходу до нього [3].

У Франції відстрочка виконання вироку являє собою встановлений судом певний термін, протягом якого до засудженого не застосовуються

міри кримінальної репресії за умов дотримання ним певних вимог. Передбачаються й види такої відстрочки: проста відстрочка, відстрочка з поміщенням засудженого до спеціального закладу у режимі випробування, відстрочка із зобов'язанням виконати роботи в громадських інтересах.

Термін випробування встановлюється судом і не може бути менше 18 місяців і більше 3 років. Протягом цього часу неповнолітній виконує розпорядження контрольного органу, спеціально покладені на нього обов'язки: вчитися або працювати, жити у визначеному місці, проходити медичне обстеження, відшкодувати збитки, заподіяні злочином, не спілкуватися з іншими засудженими і т.д. Такі обов'язки накладаються на засуджених з повною відстрочкою і на тих, які зобов'язані виконувати роботи в громадських закладах.

Контроль за виконанням неповнолітнім обов'язків здійснюється шляхом взаємодії засудженого з суддею або працівником служби пробачії з метою їх попередження про зміну місця проживання, праці, навчання; представлення працівникові служби пробачії необхідних відомостей і документів.

Якщо засуджений скоює за час відстрочки злочин чи правопорушення, що веде за собою винесення вироку з реальною мірою покарання у вигляді позбавлення волі, суд може призначити повну або часткову її відміну. Звільнення від покарання здійснюється у тому разі, коли суд приходить до висновку, що виправлення правопорушника досягнуто і відшкодовано заподіяні збитки [1, с. 85].

У чинному Кримінальному кодексі Німеччини міститься розділ, що розкриває сутність покарання умовно засуджених неповнолітніх. При засудженні до покарання у вигляді позбавлення волі строком не більше, ніж на рік (в окремих випадках – 2 роки), суд має право застосовувати умовну відстрочку покарання, якщо він впевнений в тому, що засуджений не скоїть інших злочинів. При цьому враховується особистість засудженого, його минуле життя, обставини скоєння злочину, а також його поведінка після скоєного.

Така відстрочка може бути терміном від 2 до 5 років. Під час випробувального терміну засуджений зобов'язаний: відшкодувати заподіяні збитки, виплатити певну суму на користь громадського закладу або казни, виконати громадсько-корисну працю. Залежно від обставин справи суд може зобов'язати засудженого: а) виконувати розпорядження, що стосуються місцеперебування, навчання, праці, вільного часу; б) являтися в певний час до суду або до іншого закладу; в) не спілкуватися з певними особами, які можуть дати йому привід або стимул до скоєння нових злочинів. На час випробувального терміну суд призначає неповнолітньому засудженому спеціального помічника, який допомагав би йому виконувати вказівки суду, а також сповіщав би суд про спосіб життя засудженого, про допущення ним порушення режиму

відстрочки. При скоєнні повторного злочину відстрочка відміняється [2, с. 54].

У Фінляндії стосовно підлітків і молоді з негативною поведінкою застосовуються спеціальні системи соціальних превентивних мір впливу. Прикладом асоціальних послуг є центр тимчасового утримання підлітків з девіантною поведінкою, де вони можуть перебувати від 3-х днів до 3-х місяців. За час утримування підлітка в центрі тимчасового утримання соціальний працівник проводить роботу одночасно з ним і його сім'єю. Здійснюється медичне і психологічне обстеження, з'ясовуються причини девіацій. При особливо великих девіаціях бюро пропонує підліткові, із згоди його батьків і його самого тимчасове перебування в спеціальному виховному закладі. І тільки в окремих випадках у такі заклади направляють неповнолітніх за рішенням суду [4, с. 62].

У Чехії з метою впливу на злочинців, правопорушників, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, створено інститут попереджувального нагляду, який є базою примусової опіки, перевиховання. Опіку здійснюють соціальні куратори, які надають особам, звільненим від відбування покарання, допомогу в працевлаштуванні та у побутовому визначенні. Окрім того, тут існують виховні діагностичні заклади, створені для профілактики злочинів. Після затримання неповнолітнього за скоєння злочинів, його направляють до дитячого діагностичного центру для встановлення психолого-педагогічного діагнозу. У центрі він може перебувати до 2-х місяців. Якщо доведена його провина, він направляється до виховного закладу, тип якого обирають за ступенем педагогічної занедбаності правопорушника. При значних девіаціях суд призначає міру покарання, не пов'язану з позбавленням волі. При цьому накладаються певні обмеження, які сприяють вибору ним правильного способу життя й виправлення. Такі обмеження також передбачені для відшкодування збитків, заподіяних злочином [5, с. 204].

У США покарання подібного виду, коли неповнолітній знаходиться на волі контролем спеціального чиновника, має назву пробації. Суд може постановити, щоб засуджений: а) заплатив штраф; б) відшкодував заподіяні збитки потерпілому; в) пройшов курс навчання або професійної підготовки; г) відвідував указані у вироку місця, не спілкувався з певними людьми; ґ) утримувався від уживання алкоголю і наркотиків; д) пройшов курс лікування; е) знаходився під наглядом бюро в'язниць у нічний час; є) проживав у громадському виправному закладі або брав участь у його програмі; ж) вчасно повідомляв посадову особу служби пробації про зміну місця роботи і проживання і т.д. При невиконанні вказаних вимог засуджений може бути позбавлений волі [1, с. 30].

Пробація встановлюється на певний термін (як правило, 5 років). Суд своїм рішенням може продовжувати чи зупиняти цей термін. З 1982 р. в ужитку введена пробація з інтенсивним наглядом, якою передбачається: виконання громадських робіт, періодичне тестування на

наркотики, обов'язковість навчання чи праці. Засуджений зобов'язується зустрічатися з посадовими особами в будь-який час пробації, приходячи в офіс або приймаючи їх у себе вдома, частіше 20 раз в місяць, і оплачувати вартість нагляду за собою [7, с. 13].

У Японії відповідно до Закону про неповнолітніх 1948 р. вік неповноліття збільшений до 20 років; створено суди для неповнолітніх, названі сімейними судами; введені посади слідчих при сімейних судах з функціями індивідуального вивчення неповнолітнього і впливу на нього із застосуванням пенітенціальних і психотерапевтичних методів.

Сімейний суд Японії може прийняти за результатами слухання рішення захисний нагляд. Стосовно неповнолітніх застосовуються міри захисного нагляду у більшості справ (77%). Вони мають характер умовного засудження.

Захисний нагляд здійснюється пунктами захисного нагляду, які є в кожній префектурі. Його здійснюють професійні й добровільні працівники цих пунктів. Термін нагляду зараховується із дня прийняття рішення сімейним наглядом і до досягнення неповнолітнім 20-річного віку. Він не повинен бути більшим двох років. За час нагляду неповнолітній має дотримуватися обов'язкових умов, передбачених законом і спеціально визначених йому начальником пункту захисного нагляду. Періодично для корекції поведінки підопічного з ним проводять профілактичні зустрічі працівники наглядної служби.

У випадку позитивного результату, тобто виправлення неповнолітнього, нагляд припиняється на основі рішення начальника пункту захисного нагляду. І навпаки, при збереженні делінквентної поведінки, сімейний суд на основі рапорту начальника пункту захисного нагляду, застосовує суворішу міру покарання [8].

Отже, в законодавчих актах вищезгаданих країн судовим органам надана можливість мати альтернативи до позбавлення волі неповнолітнім, але при цьому враховуються певні обставини: а) поведінка правопорушника до скоєння злочину та після нього; б) ступінь і характер суспільної небезпеки вчиненого протизаконного діяння; в) можливість виправлення без ізоляції від суспільства; г) скоєння злочину як явище випадкове й незакономірне для неповнолітнього.

Прогресивність системи виховання умовно засуджених неповнолітніх у названих вище країнах полягає: у широкому застосуванні мір виховного характеру, альтернативних до позбавлення волі; у піднятті планки віку неповноліття (Японія, до 20 років); у піднятті планки кримінальної відповідальності для неповнолітніх (Фінляндія, з 15 років); у створенні деталізованих судів для неповнолітніх (особливий розгляд справ неповнолітніх) та великій кількості працівників цієї сфери; у широкій мережі закладів для перевиховання неповнолітніх з неправомірною поведінкою.

З переглянутого нами досвіду виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми у зарубіжних країнах цінним для системи організації такої діяльності у нашій державі є: а) розширення сфери соціальної роботи з правопорушниками; б) удосконалення практики припинення профілактичної роботи у випадках позитивного результату; в) виконання неповнолітніми громадських робіт; г) обстеження таких осіб на предмет відхилень у психічному розвитку. д) проведення періодичного тестування на наркотики, токсичні речовини, вживання спиртних напоїв; е) удосконалення системи контролю їх поведінки.

Таким чином, вивчення досвіду зарубіжних країн показало, що у процесі виправлення до засуджених неповнолітніх використовуються методи примусу як методи переконання. Загалом враховується ступінь суспільної небезпеки, поведінка неповнолітнього, умови його виховання. У плані творчого дослідження у наших умовах викликає інтерес розширення сфери соціальної представниками досліджуваної категорії; примусове обстеження їх у наркологів, лікарів-психіатрів; можливість залучення неповнолітнього до виконання громадських робіт; припинення чи продовження терміну задержання залежно від ступеня виправлення неповнолітнього з ініціативи виправних органів.

Список використаної літератури

- 1. Марченко В. Ф.,** Попова Г. М. Криминологическая характеристика несовершеннолетних, совершивших преступления / В. Ф. Марченко, Г. М. Попова. – М. : Всесоюзный науч.-исследоват. ин-т МВД СССР, 1976. – 46 с. **2. Тузов А. П.** Питання кримінальної відповідальності неповнолітніх правопорушників / А. П. Тузов // Педагогічні проблеми виховання неповнолітніх. Зб. ст. / Під ред. І. С. Хоменко та ін. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 168 – 175. **3. Бабаєв М. М.** Духовная культура й преступность / М. М. Бабаєв // Влияние социальных условий на преступность. – М., 1983. – 127 с. **4. Бейсебаєв К. М.,** Попова Г. М. Правовое воспитание несовершеннолетних и его формы в деятельности горрайорганов внутренних дел. Учебное пособие / К. М. Бейсебаєв, Г. М. Попова. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1983. – 46 с. **5. Кримінальний кодекс ФРН.** В кн. Уголовное право буржуазных стран. Общая часть. – М. : Изд-во ун-та Дружбы народов, 1990. – С. 208 – 222. **6. Максименко С. Д.,** Бех І. Д. Трудове виховання в сім'ї / С. Д. Максименко, І. Д. Бех. – К. : Політвидав України, 1983. – 77 с. **7. Науменко Ф. И.** Значение наследия А. С. Макаренка в перевоспитании несовершеннолетних правонарушителей / Ф. И. Науменко // Вопросы борьбы с преступностью несовершеннолетних. Материалы научно-практической конференции. – М., 1967. – С. 233 – 242. **8. Кан Узда.** Преступность и криминология в современной Японии / Пер. с японского О. А. Белявской. – М. : Педагогика, 2000. – 231 с.

Юрків Я. І. Зарубіжний досвід соціально-виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми

У статті розкривається досвід зарубіжних країн щодо соціально-виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми. У процесі виправлення до засуджених неповнолітніх використовуються методи примусу як методи переконання. Викликає інтерес розширення сфери соціальної представниками досліджуваної категорії; примусове обстеження їх у наркологів, лікарів-психіатрів; можливість залучення неповнолітнього до виконання громадських робіт; припинення чи продовження терміну задержання залежно від ступеня виправлення неповнолітнього з ініціативи виправних органів.

Ключові слова: соціально-виховна робота, умовно засуджені неповнолітні, метод примусу, метод переконання.

Юркив Я. И. Зарубежный опыт социально-воспитательной работы с условно осужденными несовершеннолетними

В статье раскрывается опыт зарубежных стран по социально-воспитательной работе с условно осужденными несовершеннолетними. В процессе исправления осужденных несовершеннолетних используются методы принуждения как методы убеждения. Вызывает интерес расширение сферы социальными представителями исследуемой категории; принудительное обследование их у наркологов, врачей-психиатров; возможность привлечения несовершеннолетнего к выполнению общественных работ; прекращения или продления срока задержания в зависимости от степени исправления несовершеннолетнего по инициативе исправительных органов.

Ключевые слова: социально-воспитательная работа, условно осужденные несовершеннолетние, метод принуждения, метод убеждения.

Jurkiv Ya. I. Foreign experience of social and educational work with probation juvenile

The article describes the experience of foreign countries on the socio-pedagogical work with juvenile probation. In the process of correction of juvenile offenders used coercion as methods of persuasion. Of interest is the extension of social representatives of the studied category; compulsory examination in their treatment specialists, psychiatrists; the ability to attract minors to the execution of public works; termination or renewal zaderzhany depending on the degree of correction of a minor on the initiative of correctional authorities.

Key words: socio-educational work, conditionally convicted minors, coercion method of persuasion.

Стаття надійшла до редакції 29.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.